

KARATAY MEDRESESİ'NİN BİÇİMLENDİRİLMESİ VE MİMARİ ANLAM BOYUTU

FORMATTING THE KARATAY MADRASAH AND ARCHITECTURAL SENSE EXTENT

Zehra ODABAŞI*

Özet

Tarihi mimari, kavram ve sembollerle biçimler arasındaki bağlantıyı ortaya koyan en önemli araçlardan biridir. Dönemin ürettiği kültürel değerler, sosyo-etnik oluşumlar ile inanç ve gelenekler mimari tarzı etkileyen en önemli unsurlardır. Türk-İslam sanatında ayrı bir yere sahip olan medreseler, Türkiye Selçuklu mimarisinin en dikkate değer yapı türlerinden biridir. Fars, Rum ve Türk-İslam sentezinin özgün örneklerinden birini oluşturan bu mimari yapıların süslemesinde kullanılan motifler ile yapılara adeta nakşedilen ayet ve hadisler Selçukluların kozmolojiye olan yaklaşımlarını net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu çalışmada, Karatay Medresesi'nin mimari kavram ve sembollerinin anlamları medresenin bölümleri üzerinden tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler

Selçuklu, medrese mimarisi, mimari anlam, vakıf, kültür.

Abstract

Historical architecture is the one of the most important means which reveals connection between concept, symbols, and shapes. Cultural values in that period, socio-ethnic formation and beliefs and traditions are the most important factors influencing architectural style. Madrasah, having a different place in Turkish-Islamic art, is the one of most remarkable building types in Anatolian Seljuk architecture. Motifs used to decorate and verses and hadiths imprinted onto these architectural buildings which constitute one of the original examples of Persian, Greek and Turkish-Islamic synthesis have clearly revealed the approaching of Seljuks to cosmology. In this paper, it will be worked to discuss the senses of architectural concept and symbols of Karatay Madrasah through its parts.

Keywords

Seljuks, madrasah architecture, architectural sense, foundation, culture.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye, ze.odabasi17@gmail.com.

GİRİŞ

Ortaçağ İslam dünyasında din ilimleri başlangıçta camide ortaya çıkmış, eğitilmiş bir hatibin etrafında oluşturulan düzenli halkalar şeklinde başlamıştır. Büyük Selçuklu Devleti döneminde fıkıhın öğretilmesi yarı profesyonel hale gelmiş ve medrese eğitime geçilmiştir. Dönemin akademik kurumları olan medreselerde öncelikle dini ilimlere odaklanılmıştır. Halkın, fıkıh ve itikat konularında bilgi aldığı ulema; Arapça dilbilgisi, Kuran, Hadis ve diğer dini ilimlerin yanında İslam'a uygun davranışları ve güzel ahlakı öğütlemiştir. Bağdat Nizamiye Medresesi'nden sonra Horasan'ın birçok bölgesinde vakıf yoluyla medreseler inşa edilmiş ve bunlar çoğunlukla Şafi mezhebine göre eğitim vermiştir. Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün (ö. 1092) adının verilmesinin bir örnek oluşturmasının ardından dini bir amel işlemek ve dini ilimlerin geliştirilmesini sağlamak isteyen devlet adamları bir vakfiye yoluyla mülk vakfederek medreseler inşa ettirmişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti de, Horasan'dan devraldığı bu gelenek ile Anadolu'da medreselerin kurumsallaşmasını sağlamış, Celâleddin Karatay¹ gibi devlet adamları etkileri günümüze kadar devam eden fıkıh medreseleri kurmuşlardır.

Selçuklu döneminde medrese binaları genellikle bir dersane ve öğrenciler için hücrelerden oluşmuş, her mezhep için 20 öğrenci kabul edilmiştir. Bağdat ve Şam gibi ana kültür merkezlerinde dört mezhebin her biri için ayrı müderris tayin edilmiştir². Anadolu'da inşa edilen medreselerde ise öğrenci sayısı daha azdır³. Bu nedenle medreselerde genellikle Hanefi mezhebine uygun olarak eğitim veren tek müderris istihdam edilmiştir⁴. Selçuklu medreselerindeki eğitim süresi

¹ Celâleddin Karatay hakkında detaylı bilgi için bkz. Zehra Odabaşı, "Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği", (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2012.

² George Makdisi, *The Rise of Colleges*, Edinburgh 1981, s. 175.

³ Selçuklu döneminde ihtisas eğitimi vermeyen medreselerde tahmini olarak 20 ile 40 arasında öğrenci mevcuttur. Sivas Burûciye Medresesi'nde 30, Konya Altun-Aba Medresesi'nde 38 öğrencinin eğitim gördüğü bilinmektedir. Aynı dönemde Amasya Halifet Gazi Medresesi'nin mevcudu ise 12'dir, Bkz. Refet Yinanç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, XV (1982), s. 9. Karatay Medresesi, Fıkıh okutulan bir ihtisas medresesidir. Bunun için öğrenci sayısı normal medreselerden çok daha az olmalıdır. Turan, diğer Selçuklu medreseleriyle mukayese yaparak Karatay Medresesi'nde 20-30 öğrencinin bulunabileceğini tahmin etmektedir, Bkz. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45 (1948), s. 72-79. O, buranın ihtisas medresesi olduğunu göz ardı ederek bu tahmini yapmış görülmektedir. Osmanlı döneminde XVI. yüzyıl başlarında bile Karatay Medresesi'nde öğrenci sayısı beştir, Bkz. *TTD EVKAF* 584.40. Bu durum, Selçuklu geleneğinin bu yüzyılda bile hala devam ettirildiğini göstermektedir.

⁴ Anadolu'ya gelen Selçuklular çoğunlukla Hanefi Mezhebinde bulunduklarından Sünni mezhepler arasında fark gözetmemişler, ancak müderrislerin Hanefi olmasına özen göstermişlerdir.

çoğunlukla dört yıldır, ancak müderris olmak isteyen öğrencilerin farklı âlimlerden on ya da daha fazla yıl eğitim almaları şartı bulunmaktadır. Vakıflar tarafından finanse edilen medreselerde talebelere burs⁵, müderrislere maaş verilmiştir. Müderris yardımcısı olup, ders saatleri dışında medresede okutulan ilimleri talebelere tekrarlamakla görevli olan muid de medresenin maaşlı görevlilerinden biridir. Ortaçağ İslam kültürü, bilginin şifahen aktarılmasıyla gelişmiş, öğrencilere de bir fıkıh kitabını başından sonuna ezberlemeleri ve bunu yaparken yüksek sesle tekrar etmeleri tavsiye edilmiştir. Medrese eğitiminin tamamlanmasından sonra başarılı olup birer fakih kabul edilen öğrenciler, bir münazarada ilmini sergileyerek kendi başına ders verebilmek üzere müderrislerden icazetname almıştır. İcazetname yalnızca tedris için değil, aynı zamanda fıkıh medreselerinde görüş bildirmek veya fetva vermek içindir⁶.

Türkiye Selçuklularında XIII. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Konya başta olmak üzere Kayseri, Sivas ve Alanya gibi birçok şehrin kale ile yeni bir koruma düzenine kavuşturulması tamamlanmış⁷, varlıklı Selçuklu devlet adamları yeni iktisadi düzenin ihtiyaç duyduğu yapılar ve tesislerin yapımına yönelmişlerdir. Karatay Medresesi'nin bir vakıf eser olarak inşa edilmesi de bu döneme rastlamaktadır.

Öğrenciler için ise herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Örneğin Altun-Aba Medresesi'nin vakfiyesinde öğrencilerin Hanefi ve Şafii mezheplerinden olabileceği; Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde ise, burada eğitim görecektir olan talebenin dört Sünni mezhepten birine mensup olması gerektiği belirtilmiştir. Burada müderris ve muidin Hanefi Mezhebinden olması şartı da yer almaktadır. Bkz. O. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, 42 (1947), s.202. Aynı şekilde Atabekiye Medresesi'nin vakfiyesinde de "medresenin müderrisinin mutlaka Hanefi ve sofu olup, burada daima fıkıh ilimlerinin okunması" şart koşulmuştur. Bkz. VGMA, Defter No. 591, s. 255. Aynı vakfiyede Şafilere medresede yer verilmemesi şartı da yer almaktadır. Yine 1242 yılında inşa edilen Sırçalı Medrese'nin kitabesinde buranın "Ebu Hanife yolunda olan fakihler ve fıkıh öğrenmek isteyenler" için vakfedildiği belirtilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri-Açık Medreseler*, I, İstanbul 1970, s. 160.

⁵ Konya'da bulunan Altun-Aba Medresesi'nin 1202 yılında tanzim edilen vakfiyesinde, ileri seviyede üç öğrenciye ayda 15'er dinar, orta seviyede 15 öğrenciye ayda 10'ar dinar, başlangıç durumunda olan 20 öğrenciye de ayda beşer dinar ödeniyordu. Karatay Medresesi vakfiyesinde öğrencilere verilecek burs miktarı belirtilmemiş, ancak medresenin masraflarının karşılanmasından sonra devamlı olan öğrencilere eğitim yardımı yapılacağı vurgulanmıştır. Yine Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde her yıl medreseye 100 dinar değerinde kitap alınması şart koşulmuştur.

⁶ Borhan al-Din al-Zarnuji, *Ta'lim al-Muteallim: Tarik et-Te'ellim: Instruction of the Student: The Method of Learning*, çev. G.E. von Grunebaum, Theodora Abel, New York 1947, s. 53-62.

⁷ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004, s. 205.

A. Medresenin Kuruluşu ve Tarihi

Türk-İslam mimarisinde bir gelenek olarak inşa edilen eserlere genellikle o eseri vakfeden kişinin adı verilmiştir. Karatay Medresesine de adını Türkiye Selçuklu Devleti'nin en önemli devlet adamlarından biri olan Emir Celâleddin Karatay vermiştir. Alaaddin Tepesi'nin kuzeyinde kale kapılarından Ayaz Kapısına uzanan yönde bulunan Karatay Medresesi, Türkiye Selçukluları döneminde Konya'da inşa edilen önemli eğitim kurumlarından biridir. Medresenin doğusunda, Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından yaptırılmış olan Küçük Karatay (Kemaliye Medresesi) yer almaktadır⁸. Karatay Medresesinin taç kapısındaki kitabede okunan 1251 yılı medresenin inşa tarihini kesin olarak belgelemekle birlikte, kitabenin yazılı olduğu taşların farklılığı ve bu farklı taşlardaki yazı karakterlerinin diğerleriyle benzeşmemesi, tarihlleme ile ilgili bazı tereddütler oluşturmaktadır⁹. Taç kapısı üzerindeki kitabede “*Bu kutlu yapının inşası Yüce Sultan, Yüce Allah'ın gölgesi, din ve dünyanın izzeti, fetih babası Kılıçarslan oğlu Şehit Sultan Keyhüsrev'in oğlu, Keykubad'ın oğlu, Keyhüsrev'in oğlu el-muzaffer Keykavus zamanında Abdullah oğlu Karatay tarafından 649 yılı içinde emr olundu. Bu eseri yaptıranın Allah günahlarını affetsin*” ibaresi yer almaktadır¹⁰. Birçok araştırmacının üzerinde durduğu medresenin inşa tarihi ile ilgili varılabilecek sonuç, Karatay Medresesinin muhtemelen I. Alaaddin Keykubad döneminde inşasına başlandığı ve ölümünden sonraki siyasi istikrarsızlık nedeniyle yapımına ara verilerek II. İzzeddin Keykavus döneminde 649/1251 yılında tamamlandıdır¹¹. Diğer eserlerinden farklı olarak Celâleddin Karatay'ın adı yalnızca Konya'da bulunan medrese kitabesinde zikredilmiştir¹². Mimarisi ve özellikle iç bölümlerinin çini kaplamasıyla Türkiye Selçuklu mimarisinin en güzel eserlerinden biri olan medresenin sadece portali yani taç kapısı ile iç hacmi günümüze kadar ulaşmıştır¹³.

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Zehra Odabaşı, “Türkiye Selçuklularından Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemaliye) Medresesi”, *Vakıflar Dergisi*, 44 (2015), s. 95-105.

⁹ Bu konuda bkz. T. Cantay, “Konya Karatay Medresesinin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 6 (1987), s. 25-30; M. Meinecke, “Tus'lu Mimar Osman oğlu Mehmed oğlu Mehmed ve Konya'da 13. Yüzyılda Bir Çini Atölyesi”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 11(1968), Ankara 1969, s. 81-93.

¹⁰ Mehmet Emin Eminoğlu, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 1999.

¹¹ Hamdizade Abdulkadir Erdoğan, *Ala'eddin Cami-i Şerifi ve Karatay Medresesi, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 33 (1915), s. 532-534. Medresenin mimari tasviri için bk. Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, II, İstanbul 1972, s. 63-65; Friedrich Sarre, “Konya Selçuklu Abideleri”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya Özel Sayısı, Konya 1999, s. 127.

¹² Aksarayî onun tevazudan eserlerine ismini yazdırmadığına işaret etmektedir. Kerimüddin Mahmud-ı Aksarayî, *Müsameretü'l- Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 28.

¹³ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s. 51.

Karatay Medresesi hakkındaki en eski kayıt, Ahmed Eflaki'nin *Menakıbu'l-Arifin* adlı eserinde yer almaktadır. Burada, medresenin açılışında büyük bir törenin düzenlendiğine, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, Sadreddin Konevi, Kadı Siraceddin Mahmud el-Urmevî (ö. 1285) ve Şerefeddin Muslî gibi ilim adamı ve sufilerin hazır bulunduğu dair bilgiler yer almıştır¹⁴. Eflaki'nin bildirdiğine göre Celâleddin Karatay, medresesinin tamamlanmasından sonra büyük bir toplantı düzenlenmesini emretmiştir. Bilginler arasında başköşenin neresi olduğu konusunda bir bahis açılmış, Mevlana'nın gönül dünyasında büyük değişikliklere neden olan mutasavvıf Şems-i Tebrizi (1185-1248), medresede ayakkabıların çıkarıldığı yerde bulunan halkın arasına oturmuştur¹⁵. Mevlana Celâleddin Rumi başköşe konusunda kendisine yöneltilen soruya şu şekilde cevap vermiştir: “*Bilginlerin başköşesi sofanın ortasıdır. Ariflerin başköşesi bir evin köşesidir. Sufilerin başköşesi sofanın kenarıdır. Âşıkların mezhebinde ise başköşe dostun kucağıdır*”. Verdiği bu cevap ile Şems'in şahsında Allah'a duyduğu ilahi aşkı dile getiren Mevlana Celâleddin Rumi kalkıp Şems-i Tebrizi'nin yanına oturmuştur¹⁶. Dönemin kaynaklarından anlaşılabileceği üzere Mevlana medresenin açılışından sonra birçok defa burada bulunmuş, medresede zaman zaman sabah namazlarını kıldırması ve Celâleddin Karatay'ın ölümünden sonra da müritleriyle birlikte buraya gelerek medresenin banisi için türbede dua etmiştir.

İçinde Evliya Çelebi'nin de bulunduğu Osmanlı seyyahları Karatay Medresesi hakkında herhangi bir bilgi vermemiş olsalar da Osmanlı dönemi arşiv belgeleri medrese ile ilgili zengin kayıtlara sahiptir. XIX. yüzyıla gelindiğinde John Mac Donald Kinneir, Charles Texier ve Friedrich Sarre ile Clement Huart gibi Avrupalı seyyahlar, Selçuklu döneminde inşa edilmiş olan Karatay Medresesi'nin taç kapısının muazzamlığı ve çinilerinin sanatsal zenginliği hakkında görüşlerini aktarmışlardır¹⁷. Döneminde Câmî-i Ezher kadar yaygın bir şöhreti bulunduğu belirtilen bu medrese¹⁸ ileri düzeyde bir fıkıh eğitiminin

¹⁴ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Kabalcı Yay., İstanbul 2006, s. 148.

¹⁵ Bu, Şems-i Tebrizi'nin Konya'ya ilk gelişi değildir. Konya'ya gelmeden önce Erzurum'da müderrislik yapmış ve ilk olarak 1244 yılında Konya'ya gelmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, s. 62-73.

¹⁶ Eflaki, *aynı eser*, s. 148.

¹⁷ John Mac Donald Kinneir, *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*, London 1818; Charles Texier, *Description de l'Asie-Mineure*, Paris 1849; Friedrich Sarre, *Konia, Seldschukische Baudenkmäler*, Berlin 1921; Clement Huart, *Konia, La ville des derviches tourneurs, souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1897.

¹⁸ Mehmet Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, (haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli), Selçuklu Belediyesi Kültür Yay., Konya 2010, s. 355.

verildiği medrese konumunda iken¹⁹, zamanla eski önemini kaybetmiş, Osmanlı döneminde fıkıh dışında diğer İslami ilimler okutulur hale gelmiştir²⁰.

B. Medresenin Mimarı ve Mimari Özellikleri

XIII. yüzyıl Anadolu mimarisi çok farklı etkiler gösteren, sanat ve mimaride İran geleneği ile Orta Asya Türk geleneğini hatta devşirme malzeme aracılığıyla antik geleneği de sentezleyen çok yönlü bir kültür yapısının ürünüdür. Selçuklu yapılarında, İran'ın hükümdarlık geleneğinden gelen kahramanların davranışları, *Şehname* anlatımları ve bilgelerin sözleri ile ayetler ve Hz. Muhammed'in hadisleri sembol olarak bir arada kullanılmıştır. Karatay Medresesi, Selçuklu döneminde mimari sembolizmin en iyi ifade edildiği eserlerin başında gelmektedir. Kubbedeki gökyüzü ve sonsuzluk ilkesi, iç cephelerdeki halı ve kilim gibi asılı duran çini panolar, pandantiflerdeki anlamlı ve gizli peygamber ve halife adları muazzam bir sanat anlayışı ve inceliğiyle ele alınmıştır.

1. Medresenin Mimarı ve Çini Ustası

Karatay Medresesi'nin mimarının ya da burayı inşa eden ustanın kim olduğu ile arşiv kayıtlarında ve dönemin kaynaklarında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak medrese taç kapısı, renkli mermerlerin kullanılışı “zengi düğümü” adı verilen geçmelerin konumlandırılışı ile dikdörtgen girişi ve bitkisel süslemeleri bakımından Alaaddin Camii ile kıyaslandığında iki yapı arasında büyük bir benzerlik görülmektedir. Aynı şekilde Konya-Aksaray Sultan Hanı ile Karatay Medresesi arasında taç kapının cephesini dışta çevreleyen bordürün içindeki zengin geometrik motifler, portal cephesindeki yan panoları sınırlayan üçlü zencerekler ve taç kapıdaki renkli mermer geçmeler, portal cephesindeki yazı ve karakterler Sultan Hanı ile yakın paralellik göstermektedir. Sultan Hanı'nı inşa eden Havlan oğlu Muhammed buraya adını yazdırmıştır. Yine Alaaddin Camii'nin mimarının da Havlan el-Dımaşki olduğu bilinmektedir²¹. Buradan hareketle Sanat Tarihçileri, Karatay Medresesi'nin mimarının Alaaddin Camii'nin ve Sultan Hanı'nın mimarı Havlan el-Dımaşki olduğunu öne sürmüşlerdir.

Türkiye Selçuklu mimarisinde XIII. yüzyılın ilk yarısında basit ve sade olan çini kullanımı, yüzyılın ortalarına doğru hızlı bir gelişme göstererek artmaya başlamıştır. Bu dönemde Karatay Medresesi bütün duvarları, kubbeye geçiş

¹⁹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 2007, s. 556; Mehmet Önder, “Konya’da Bir Selçuklu Şaheseri Karatay Medresesi”, *Kaynaklar*, I, İstanbul 1983, s.33.

²⁰ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya 1998.

²¹ Yaşar Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya 2009, s. 26-30.

alanları, kubbesi, eyvanı ve tonozu halı gibi kaplayan çinileri ile Selçuklu çini sanatının en muazzam örneğini oluşturmuştur²². Çiniler siyah, patlıcan moru ve firuze renklidir. Karatay Medresesi'nin özellikle eyvan bölümünün arka duvarındaki çini kompozisyonu ile Sırçalı Medrese'nin çini dekorasyonu büyük benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Karatay Medresesi'ndeki çinilerin Sırçalı Medresenin çini ustası olan Muhammed Tusi tarafından yapılmış olabileceği öne sürülmüştür²³. Nitekim her iki medresenin yakın tarihlerde inşa edilmiş olması ve çini sanatının uygulanmasında ortaya çıkan benzerlikler bu görüşü teyit eder niteliktedir.

2. Medresenin Mimari Özellikleri

Karatay Medresesi mimarisi, kullanılan malzemeleri ve çini süslemeleriyle Selçuklu sanatında bir üslup ve karakter oluşturan en sembolik eserlerden biridir. Bu nedenle medresenin mimari yapısı hakkında sanat tarihçileri tarafından yapılmış olan birçok çalışma bulunmaktadır. Burada daha çok medresenin bölümlerinin içerdiği sembolik anlamlar üzerinde durulacaktır.

a. Taç Kapı: Kapalı avlulu ve merkezi kubbeli Selçuklu medreselerinden olan Karatay Medresesi'nin en dikkat çeken mimari bölümü, şüphesiz Türkiye Selçuklu sanatının en güzel örneklerinden biri olan portali yani taç kapısıdır. Selçuklu taç kapılarını benzersiz kılan en önemli özelliklerden biri bunların farklı simge sistemlerini içermesidir. Selçuklular bir şehri ya da stratejik açıdan öneme sahip ticari bir güzergâhı fethettiklerinde eserlerinde kendi sanatsal üsluplarını yansıtan bir taç kapı inşa etmişlerdir. Ticaret yolları üzerinde inşa edilen Selçuklu tarzı bu taç kapılar Selçuklu ülkesinden geçenlere sultanın memleketinde bulunduklarını, seyahat ederken ve ticaret yaparken güven içinde olduklarını göstermiştir. Sultan kervansaraylarında temel bir taç kapı modelinin kullanımı ile birlikte bu model, egemenliği simgeleyen bir araç haline gelmiştir²⁴. Diğer taraftan, Celâleddin Karatay gibi devlet adamları da inşa ettikleri eserlerde farklı taç yapı üslupları tercih etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Karatay Medresesini sembolize edip gri ve beyaz mermerlerle kaplı olan taç kapı, mimari ve malzeme bakımından klasik Türkiye Selçuklu portal geleneğinden ayrılmaktadır. Medresenin sanat literatüründe en iyi tanınan eserlerin başında yer almasının

²² Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara 1988, s. 82.

²³ Meinecke, "Tus'lu Mimar Osman oğlu Mehmed oğlu Mehmed ve Konya'da 13. Yüzyılda Bir Çini Atölyesi", s. 81-93.

²⁴ Ethel Sara Wolper, "Understanding the Public Face of Piety: Philanthropy and Architecture in Late Seljuk Anatolia", *Mésogeios*, S. 25-26 (2005), s. 318-321.

başlıca nedenlerinden biri bu taç kapının estetiği ve sadeliğidir. Kapının mimari kuruluşu, görünüş ve süslemeleri²⁵, kapı açıklığı, geometrik tasarımı²⁶ hakkında birçok çalışma bulunduğundan burada bu detaylara girilmemiştir. Karatay Medresesinin taç kapısının üst kısmında Selçuklu sülüsü ile yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabe Tevbe Suresinin 120. ayetinin son bölümü ile başlamaktadır. Kitabenin anlamı şu şekildedir:

“...Yüce Allah buyuruyor ki: “Allah iyilik yapanların ecrini (sevabını) katiyen zayi etmez”. Bu mübarek mamurenin kurulmasını 649 yılı civarında Kılıçarslan oğlu Mesud oğlu Kılıçarslan oğlu şehid Sultan Keyhüsrevzade tanrının yeryüzünde gölgesi din ve dünyanın ulusu fetih babası Sultan Keykavus’un hükümdarlığı günlerinde Abdullah oğlu Karatay’a emretti. Allah bunu yaptırana mağfiret etsin”.

Türk-İslam kültüründe Allah'a ve peygambere imandan sonra yapılacak en makbul dini uygulama şüphesiz vakıf kurmaktır. Bu nedenle vakıf kurucuları inşa ettikleri kurumun hem vakfiyesinde hem de vakıf eserin çeşitli yerlerinde konu ile ilgili ayet ve hadislere yer vererek bu sayede iyilikte bulunma amaçlarını somutlaştırmışlardır. Medreselerde ayetler, genellikle taç kapı, eyvan, kubbe kasnağı ve fener açıklıklarındadır. Bu durum Karatay Medresesi için de geçerlidir. Medresenin taç kapı üzerindeki kitabesi, Tevbe suresinden ayetlerle başlamakta ve medresenin giriş kapısının çevresindeki bordürlerin arasında da yanlarda 13'er, üstte 11 adet olmak üzere toplam otuz yedi hücreciğin içine yirmi altı Hadis-i Şerif kabartması bulunmaktadır. Giriş kapısını çevreleyen ve Selçuklu sülüsüyle yazılmış olan Hz. Peygamberin az kelimeli çok anlamlı olarak nitelendirilen sözleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Sağdan başlayarak yukarıya doğru anlamları,

1. *Ameller, niyetlere göredir.*
2. *Meclislerdeki sözler ve haller emanet gibi korunmalıdır.*
3. *Danışılan kimse güvenilir kimse olmalıdır ve güvenilirliğini sürdürmelidir.*
4. *Vaad borçtur. Bir şeyi vermeyi vaad etmek bir borç sayılır. Ondan, ahlaki yönden dönüş olmaz.*
5. *Bir şeyi vermeyi vaad etmek, onu hibe etmek gibidir. O'ndan ahlaki yönden dönüş olmaz.*
6. *Harp aldatıcıdır.*
7. *Yapılan suçtan pişman olmak, tövbe etmenin aslıdır.*

²⁵ M. Akok, “Konya Karatay Medresesi Röleve Mimarisi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 18/2 (1970), s. 5-28.

²⁶ O. Cezmi Tuncer, “Birkaç Selçuklu Taç kapısında Geometrik Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, 16 (1982), s. 61-76.

8. Birlikte olmak rahmete ve başarıya ulaştırır,
9. ayrılık da cefa ve azabı getirir.
10. Güvenilirlik zenginliktir.
11. Dinin temeli nasihattir.
Üst tarafta;
12. İnsanlar arasında üstünlük mal ile ise,
13. Allah yanında takva iledir.
14. Selam vermek kelimadan önce olmalıdır.
15. Sormasını bilmek ilmin yarısıdır.
16. Dua ibadetin özüdür, anahtarıdır.
17. Borcu geç ödemek dindarlığa lekedir.
18. Tedbir, geçimin yarısıdır.
19. İnsanlara yakın olmak ve onlara muhabbetle davranmak aklın yarısıdır.
Sol tarafta;
20. Keder de ihtiyarlığın yarısıdır.
21. Hayır işlemek tekrarlamakla adet halini alır.
22. Kötülük yapmak da tekrarlamakla adet halini alır.
23. Anlayışlı olmak kazançtır.
24. Zorluk göstermek de bereketsizlik ve kötülük getirir.
25. İhtiyatlı ve iyi fikirli olmak, kötü zannı göz önüne almakla mümkün olur.
26. Muhakkak ki çocuk, cimri ve korkak olmaya sebep olur.
27. Terbiyesizce konuşmak, kabalık ve zor geçimden gelir.
28. Kur'an-ı Kerim devadır.

Türkiye Selçuklu mimari eserlerinde kullanılan hadis içerikli yazılar genellikle uygulandıkları mimari eserin fonksiyonuna uygun olarak seçilmişlerdir. Medreselere işlenen hadislerin büyük bir kısmı ilmin faziletlerinden ve ahlaki değerlerden söz etmektedir. Selçuklu eserleri içerisinde Hz. Peygamberin hadislerine en çok yer verilen yapı, Karatay Medresesi'dir. Bu hadisler içerik bakımından değerlendirildiğinde, toplumun birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemeye, sabır ve iman esasları ile cömertliğe ve iyi niyetli olmaya dair ahlaki kurallara vurgu yapıldığı görülmektedir.

Taç kapının cephesini alt ve üst olmak üzere iki bölüme ayıran ve giriş kapısının sağ ve sol yanlarında bulunan yazı levhalarında ise "Neml Suresi"nden bir ayet sülüs yazı ile kabartma olarak yazılmıştır. Burada Hz. Süleyman'ın duasının yer aldığı ayetin anlamı şu şekildedir;

"Ya Rab! Bana, kendime, anne ve babama inayet ve ihsan buyurduğun nimetle şükretmeyi, hoşnut olacağın güzel işi yapmayı ilham et. Ya Rab! Beni de rahmetinle,

lütfunla, salih kullarının arasına koy”.

b. Eyvan: Medresenin iç avlusunun batısında büyük bir eyvan bulunmaktadır. Vakfiyede medrese içerisinde mescitten söz edilmemesi ancak Osmanlı döneminde müderrisliğe meşrut bir imamet görevinin bulunması, medrese içerisinde bulunan iki basamak yükseklikteki ana eyvanın yazlık dersane ve gerektiğinde mescit olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Mehmet Ziyâ'nın XIX. yüzyıla ait bir kaydındaki medrese ile ilgili değerlendirmelerinde de irfân ve kemâl sahibi zatların gayretleriyle medrese içerisinde vücuda getirilmiş bir mescitten söz etmesi yukarıdaki bilgileri teyit eder niteliktedir²⁷. A. Kuran, medrese binasının kuzey-doğu köşesindeki bu bölümün, birbirine geçme iki hücre, kütüphane ya da aşhane olabileceğini yazmaktadır²⁸. Ona göre buranın kapısının ters tarafa bakmasından ve vakfiyede mescitten söz edilmemesinden dolayı, mescit olma ihtimali yok gibidir. Ancak dersane ve mescidin çini mihrabının çalınarak, yerine değersiz bir mihrabın yapılmış olması buranın önceden beri namaz kılınan yer olarak değerlendirildiğini göstermektedir²⁹. Dini eğitimin yapıldığı bir medresede mescide ihtiyaç bulunduğu da göz önüne alınırsa, medresede mescit olarak kabul edilebilecek bir bölümün bulunmaması nedeniyle eyvanın mescit olarak kullanıldığı düşünülebilir. Nitekim Sırçalı Medresede olduğu gibi, dersane olarak kullanılan ana eyvanların Selçuklular ve Beylikler döneminde aynı zamanda mescit görevini de üstlendiği birçok medrese örneğine rastlanmaktadır³⁰.

Bakara Suresi'nin 255. ayeti olan “Ayetü'l-Kürsi” cami, türbe ve medrese gibi neredeyse bütün vakıf eserlerde mihrap, minber ya da eyvan duvarı gibi çeşitli öğeler üzerinde yer almaktadır. Karatay Medresesi'ndeki Besmele ile başlayan “Ayetü'l-Kürsi” sülüs hatla medresenin içindeki eyvan kemeri üzerine kaydedilmiştir. Bu ayet muhtemelen, saltanat ve hükümdarlığın Allah'a ait bulunduğunu ve kainatın mutlak hakiminin Allah olduğunu vurguladığından, vakıf kurucularının hayat felsefesini belirleyen bir düstur olarak algılanmış, dolayısıyla mimaride bezeme unsuru olarak değerlendirilmiş ve kullanılmıştır.

c. Havuz: Medresenin taç kapısından girildikten sonra giriş holünün kuzey-batı köşesindeki kapıdan medresenin üstü kubbeye örtülü merkezi holüne geçilmektedir. Merkezi mekânın orta bölümünde kare bir havuz bulunmaktadır.

²⁷ Mehmet Ziyâ, *aynı eser*, s. 355.

²⁸ Kuran, *aynı eser*, s. 53; Erdemir, *aynı eser*, s. 161.

²⁹ Faik Soyman, İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944, s. 3; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 853.

³⁰ Yaşar Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, s. 161.

Merkezi holü örten kubbenin orta yeri bir tepe penceresi şeklinde deliktir³¹. Bu göz bugün camekânla kapatılmışsa da aslında Selçuklu döneminde açıktır ve medresenin orta mekânına buradan hava ve ışık sağlanmakta, yağmur suları da gözün tam altına rastlayan havuzda toplanmaktadır. Havuzun kenarında bulunan kanallar ile havuz suyunun tahliyesi ve temizliği sağlanmıştır.

Türkiye Selçuklu mimarisinde medrese, cami ve kervansaray yapılarının üst bölümünde merkezde yer alan açıklık ve medrese yapılarında buna ek olarak tepe açıklığının altında yer alan havuz, Selçuklu mimari sembolizmini açıklayan anahtarlardan biridir. Buna göre havuz yeraltının, zeminden kubbeye kadar olan bölüm yeryüzü ve havanın, ortasındaki açıklıkla birlikte kubbe ise gökyüzü ve gökyüzü kapısının bir simgesi olarak değerlendirilmektedir. Medreselerin iç mekânına kubbe açıklığı üzerinden yansıyan ışık ile ulaşılmaktadır. Medrese duvarlarındaki pencereler muhtemelen ısı kaybını engellemek için genellikle küçük tutulmuş ve sadece kubbe penceresinden gelen tek odaklı ışığın iç mekânı aydınlatması tercih edilmiştir. Ayrıca pencerelerin demir kafeslerle örtülü olması da ışığın içeri girişini engellemiştir. Medrese içlerindeki havuzlar üstlerinde yer alan açıklıklı kubbe pencereleri ile birlikte değerlendirildiğinde kozmolojik bazı anlamları çağrıştırmaktadır. Medreselerin iç mekânında mikrokozmos bir boyut temsil edilmektedir. Bu boyut, makrokozmos olan benzerini insan tarafından inşa edilmiş yapı içerisinde yeniden üretmektedir. Makrokozmos en genel anlamda yeryüzü, gökyüzü katmanları ve arştan oluşmaktadır. Mikrokozmos ise, insanın beş duyusu ile hissedebildiği alanı, yani yeraltı, yeryüzü, hava, gökyüzü ve var olduğu tasavvur edilen gökyüzü kapısını içermektedir. Selçuklu döneminde inşa edilmiş olan medreseler gökyüzü kapısı anlayışının birer yansımasıdır. Mikrokozmosun benzerini medrese içlerinde yeniden inşa etmenin amacı, bu yapıların makrokozmos yani manevi boyut ile iletişim kurulan kutsal mekânlar içeriyor olmasından kaynaklanıyor olabilir³². Kur'an-ı Kerim'de "Allah göklerin ve yerin nuru" olarak tanımlanmaktadır. Tepe açıklığı, yani gökyüzü kapısı aracılığıyla gelen ışık, nur kavramı ile ilişkilendirilerek duyular ötesi boyuttan yani *alemü'l-gaib*'ten gelerek evreni sentezleyen ve merkezde yer alan insana ulaşan ilahi bir ışık olarak değerlendirilebilir³³. Bu açıdan bakıldığında Selçuklu

³¹ A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, s. 52.

³² A. U. Peker, "Anadolu Selçuklu Mimarisi İkonografisi Yazımına Doğru", *Selçuk Üniversitesi VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri* (Konya 30 Nisan-2 Mayıs 1998) *Bildirileri*, Konya 1998, s. 288-299.

³³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, İstanbul 1995, s. 137-138; William C. Chittick, "The Circle of Spiritual Ascent According to Al-Qunawi", *Neoplatonism and Islamic Thought*, Edt. Parwiz Morewedge, New York 1992, s. 185-186.

mimari sembolizminde havuz ve kubbe penceresinin özel ve anlamlı bir yeri vardır.

d. Türbe ve Kışlık Dershane: Eyvanın her iki tarafında kubbeli iki oda bulunmaktadır. Güneydeki odada medresenin banisi olan Celâleddin Karatay'ın türbesi bulunmaktadır ve içindeki sanduka ona aittir. Eskiden bu sandukanın çini ile kaplı olduğu, 1830-40'lı yıllarda Celâleddin Karatay'ın mumyasının hala sağlam vaziyette yerinde durduğu ve ziyaret edildiği, türbenin bodrum katının bulunduğu ve buradan mumyalığa açılan kapının sonradan kapatıldığı kaynaklarda ifade edilmiştir³⁴. Medrese içerisinde türbe yaptırma geleneği, vakıf medresesinde ders veren müderrislerin ve öğrencilerin dualarında vakıf sahibinin daima hatırlanacağı düşüncesinden doğmuştur. Bugün yıkılmış olmakla birlikte türbeyle aynı mimari özelliklere sahip olan ve aynı ölçülerdeki diğer oda muhtemelen kışlık dershane olarak kullanılmıştır.

Medresenin güneye yakın olan duvarının türbeye yakın cephesinde üst üste bulunan iki plakadan yukarıda olanda “el-Mülkü Lillah” yani *Mülk Allah'ındır*, hemen altındaki başka bir plakada ise daha silik olarak “el-İzzetü Lillah” yani *Yücelik Allah'a mahsustur* ibareleri Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır.

e. Hücreler: Merkezi avlunun diğer cephelerinde içeriyle bağlantılı olan öğrenci hücreleri sıralanmaktadır. Medresenin iki yanında bulunan hücrelerin hiçbirinin duvarları bugün mevcut değildir. Sadece tonoz başlangıçlarını görmek mümkündür. Buralarda dörder adet kapı izine rastlandığından ilk bakışta yanlarda dörder hücre olduğu tahmin edilmiştir³⁵. Ancak Aptullah Kuran, merkezi holün iki yanında üçer hücre, doğusunda ise diğerlerinden daha derin iki hücreli bir plan şeması olduğunu öne sürmüştür. Bunlardan kuzey ve güneydekiler restore edilerek kullanılır hale getirilmiş, doğudakiler ise işlevini kaybetmiştir. Bugün tamamen yıkılmış olan doğudaki hücrelerden yalnızca biri onarılarak müze görevlilerinin kullandığı bir hizmet odası şekline dönüştürülmüştür. Doğuda bulunan duvar cephesine “mühr-ü Süleyman” motifi işlenmiştir.

Medrese eğitimi almak üzere taşradan Selçuklu başkenti Konya'ya gelen genç erkek öğrenciler yer bulabildikleri takdirde medrese içerisindeki hücrelere yani odalara yerleşmişler, aksi takdirde yer buluncaya kadar hanlarda konaklamışlardır. Medreselerde konaklama durumu, medresenin koşullarına göre değişkenlik göstermiştir. Örneğin külliyele bağlı medreselerde sıhhi koşullar, Karatay Medresesi gibi daha ufak çaplı ihtisas medreselerine oranla daha iyi durumdadır.

³⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 853, 876.

³⁵ Kuran, *Anadolu Medreseleri*, s. 53.

f. Kubbe: Selçuklu çini sanatının harikası olarak kabul edilen Karatay Medresesinin kubbesi, yapının en etkili kısmıdır. Merkezi kubbe dört sıra papatyayı andıran yıldızlarla bezenmiş, yıldızların arası geçmeli kıvrımlarla doldurulmuştur. Medresenin merkezi kubbe kasnağının ve tepedeki gözün etrafına kufi yazı ile ayetler yazılmış, beşli üçgenlerin ortadakilerinin içine kufi hatla *Muhammed*, diğerlerinin içine ise *Ebubekir*, *Ali*, *Ömer* ve *Osman* adları işlenmiştir. Bu isimlerin bezeme unsuru olarak kullanılmasını, dört halifeye duyulan saygının bir tezahürü olarak anlamak mümkündür. Bununla birlikte, birçok Selçuklu eserinde “Hulefa-i Raşidin” olarak bilinen sadece dört halifenin adlarının kullanılması, Sünni İslam anlayışının benimsediği bu nitelendirmenin Selçuklular tarafından da kabul edildiğine işaret etmektedir. Medresenin banisi olan Celâleddin Karatay, semavi dinlerin tümüne saygı içindedir. Muhtemelen bu anlayışın tezahürü olarak Karatay Medresesi'nin kubbeye geçiş elemanı olan üçgenlerinde Musa, Davut, İsa ve Muhammed peygamberlerin adlarına yer verilmiştir.³⁶ Bu durum onun Hristiyanları İslam Dini'ne ısındırmak amacıyla dinleri eklektize etme eğiliminde olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca yüzeyleri dolduran bu peygamber ve halife adları, mekânın kubbesini bu isimler üzerinde tutmanın Allah'a yaklaşmanın sembolik anlatıcıları olarak kabul edildiği de düşünülebilir.

Kubbe kasnağında bulunan geniş kitabede kufi hatla yazılmış Bakara Suresi'nin 255. ve 256. ayetleri yer almaktadır. Bakara Suresi'nin bu ayetleri Selçuklu döneminde birçok medrese ve türbede kullanılmıştır³⁷. Söz konusu ayetlerde İslam Dini'nin iman esaslarına değinildiğinden bu ayetlerin toplumun inanç ve düşünce dünyasına yön vermek amacıyla kubbe bölümüne kaydedildiği düşünülebilir. Kubbe açıklığının etrafındaki yazı frizinde yine “Ayetü'l-Kürsi” ile yanında “Dinde Zorlama Yoktur” anlamına gelen “La ikrahe fi'd-Din” ayet-i kerimesi bulunmaktadır. Bu yazılar arasında kalan kubbe yüzeyi, adeta bir gökyüzü gibi gözler önüne açılarak seyredenler üzerinde mitolojik, kozmik ve sembollere dayanan derin etkiler bırakmaktadır. Gök kubbe sembolizminin açıkça belirlediği Karatay Medresesi, kubbesinin iç yüzündeki lacivert ve firuze renkler bu imgeyi destekler niteliktedir ve Selçuklu yapıları içinde evrensel imge ifadesi en güçlü kubbelerdir³⁸.

³⁶ Selçuk Mülayim, “Konya Karatay Medresesi'nin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 11 (1982), s. 111-121.

³⁷ Konya Sırçalı Medrese'nin ana eyvanını saran bordürde, Sivas Gök Medrese portalinde kemer üzerinde ve Konya II. Kılıçarslan Türbesi içerisinde bulunan sandukalar üzerinde bu ayetler yer almaktadır.

³⁸ Kubbe bölümünde renklerin mavi firuzeden laciverte kadar geniş bir yelpazede kullanılması, ayrıca siyah bağlantısının ön plana çıkması, Asya renk sembolizminde mavinin gök ve siyahın

g. Aşhane ve Misafirhane: Selçuklu yapılarında bazı mekânların işlevlerine dair ayrıntılı bilgiler ne yazık ki bulunmamaktadır. Bu durumun en önemli sebebi, döneme ait günümüze ulaşan yapıların asli halinden büyük oranda uzaklaşmış olmasıdır. Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde de bir eğitim kurumunda bulunması gereken en temel unsurlardan aşhane ve misafirhane ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Selçuklu döneminde Anadolu medreselerinin yanında genellikle imaret ile mescit gibi yapıların yer aldığı ve buralarda hem öğrencilere hem de dışarıdan gelen ilim ehline yemek ikram edilerek misafir edildikleri bilinmektedir³⁹. Nitekim Seyyid Taceddin er-Rifaî'nin Konya ziyareti esnasında Karatay Medresesi'nde misafir edildiğinden hareketle⁴⁰, burada bir misafirhanenin varlığı tahmin edilse de, vakfiyede bir mutfak ve burada görevli bir personelden söz edilmemiş olmasından aşhanenin olduğunu düşünmek zor görünmektedir. Ayrıca XVI. yüzyıl kayıtlarında Karatay Medresesi öğrencilerine Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretinden yemek verileceğinin belirtilmiş olması da⁴¹, medresede bir aşhanenin bulunmadığını ve medrese öğrencilerinin başka bir imareten bu hizmeti aldıklarını teyit etmektedir.

h. Kütüphane: Türkiye Selçukluları döneminde ilim ve fikir hayatında ortaya çıkan gelişmeler medreselerin, dolayısıyla da medrese bünyesinde oluşturulan kütüphanelerin sayısının artmasına ve bu kütüphanelerin üretilen birçok yeni eserle zenginleşmesine neden olmuştur. Türkiye Selçukluları döneminde bilinen en zengin medrese kütüphanesi Sadreddin Konevi'ye aittir ve bu kütüphaneyle ilgili hem Sadreddin Konevi'nin vasiyetinde hem de vakfiyesinde detaylı bilgiler bulunmaktadır⁴². Buna karşılık Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde burada bir kütüphane binası bulunduğuna, kütüphane görevlisine ya da kütüphanede bulunabilecek eserlere dair hiçbir bilgi yoktur. Ancak buranın bir ihtisas medresesi olduğu ve dönemin medreselerinin birçoğunda kütüphanelerin yer aldığı düşünülürse Celâleddin Karatay'ın bunu vakfiyede belirtmemiş olsa da medrese içinde mutlaka bir kütüphane bölümünün olduğu ve fıkhi eserlerden öğrenciler tarafından istifade edildiği söylenebilir.

toprak rengi olduğu düşünülürse bu seçimin bir rastlantı olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi II*, Ankara 1998, s. 328.

³⁹ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", s. 187-200; Bayram Sadi Bayram, Hamdi Karabacak, "Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, 13 (1981), s. 31-69.

⁴⁰ Eflâkî, *aynı eser*, s. 538.

⁴¹ TTD EVKAF 584.40; CB, No. 7083.

⁴² Uğur Altuğ, "Sadreddin Konevi Kütüphanesindeki Kitaplar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/43 (2016), s. 565-573.

1. Tuvalet: Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde tuvalet mekânları konusunda bilinenler oldukça azdır. Türkiye Selçuklu medreselerindeki bilinen tuvalet ya da abdesthane mekânlarının tamamı ön cephenin bir köşesinde yer almaktadır. Bunlar genellikle açık tuvaletler olup üç veya dört kabinden oluşan, temiz ve kirli su kanalları bulunan birimlerdir. Mehmet Önder, Karatay Medresesi'ndeki merkezi holün yanlarındaki öğrenci hücrelerinin her bir tarafında ikişer olmak üzere medresede dört tuvaletin varlığını öne sürmüş, ancak Kuran buna karşı çıkmıştır⁴³. Kanaatimce Karatay Medresesi'nde tuvalet, yapının muhtemelen ön cephesinde binaya bitişik olarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte, medresenin tuvaletinin tam olarak nerede olduğu konusu tahminlerden öteye gitmemektedir ve yapılacak olan kazı, sondaj çalışmaları ile ortaya çıkarılabilir.

SONUÇ

Anadolu'ya 1243'deki Köseadağ Savaşı'na kadar tarihinin en müreffeh dönemlerinden birini yaşatan Türkiye Selçuklu Devleti, bu tarihten sonra siyasi ve askerî bakımdan Moğol tahakkümüne karşı koyamamıştır. Ancak Anadolu'ya hâkim kıldığı Türk nüfusu, kültürü ve devlet geleneği ile bölgedeki Türk-İslam hakimiyetinin devamını sağlamıştır. Bu devirde çeşitli ülkelerden Anadolu'ya gelen Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Fahrüddin-i Irakî ve Evhadüddin-i Kirmânî gibi ilim ve tasavvuf erbabı, Moğolların bu coğrafyada oluşturdukları maddi ve manevi yıkımı edebiyat, tasavvuf ve ilimle telafi etmeye çalışmışlardır. Celâleddin Karatay'ın düşünce hayatına o devirde Konya'da oldukça etkili olan Ahilik, Sühreverdilik, Evhadilik ve Mevlevilik etki etmiştir. Bu tarikatlarla yakından ilgilenmesine rağmen Celâleddin Karatay, bunlardan herhangi birinin müfrit savunucusu değildir. Türkiye Selçukluları döneminde önemli kabul edilen birçok mevkide bulunan bir devlet adamı olarak onlara eşit mesafede durmuştur.

Çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olan başta başkent Konya olmak üzere Kayseri, Sivas ve Antalya gibi birçok Selçuklu şehrinde XIII. yüzyıldan itibaren Sultanlar ve varlıklı devlet adamları tarafından halkın ve yeni iktisadi-sosyal düzenin ihtiyaç duyduğu eserler inşa etmiş, bunlar için zengin vakıflar tahsis etmişlerdir. Bu hayır müesseselerini birtakım gelir getirici ticari yapılarla besleyen vakıf geleneği, Türkiye Selçukluları döneminden sonra da bu kurumların devamını sağlamıştır. Böylece, Osmanlı devrinden önce Anadolu'da başlatılan sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik faaliyetler ile inşa edilen ilmî ve sosyal müesseseler Osmanlı Devleti döneminde de işlevlerini devam ettirmiştir.

⁴³ Kuran, *Anadolu Medreseleri*, s. 53.

Müslümanlığı kabul etmiş gayrimüslimlerin XIII. yüzyıl Selçuklu Devleti'nin kültürel hayatına faal bir biçimde katıldıklarına dair en önemli deliller, onların mimarlık sanatının öncüleri olarak ortaya çıkışlarıdır. Bunlardan Celâleddin Karatay ve ailesi kurdukları kervansaray, medrese ve zaviyelerle toplumun sosyal, kültürel ve mimari yapısına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çok zengin gelirleri olan bu kurumlar, Celâleddin Karatay ve ailesinin Müslüman geleneklerine samimi bir şekilde yöneldiğini göstermektedir.

Celâleddin Karatay tarafından Türkiye Selçukluları Devleti'nin başkenti olan Konya'da inşa edilmiş olan "*Karatay Medresesi*" devrinin önde gelen ihtisas medreseleri arasında yer almıştır. Medrese bir Ortaçağ kurumu olarak vâkıfı tarafından kendisine tahsis edilmiş olan gelirleri ile Osmanlı döneminde sıradan bir medrese olarak işlevini devam ettirmiştir.

Türkiye Selçukluları devri ile Osmanlı döneminin ilim ve kültür hayatına önemli katkıları olan Karatay Medresesi'nde hadis, tefsir, usul ve furû, münazara gibi dinî ilimler okutulmuştur. Ayrıca burası, Mevlâna Celâleddin Rûmî, Şems-i Tebrizî ve Sadreddin Konevî gibi devrin birçok alim ve şeyhi tarafından ziyaret edilmiş, burada büyük ilim adamları ve mutasavvıflar tarafından fıkıh-tasavvuf tartışmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde devletin içinde bulunduğu durumla paralel olarak eğitim sisteminin bozulması ve medreselere alternatif olarak modern eğitim kurumlarının hayata geçirilmesi bir eğitim kurumu olan Karatay Medresesi'nin de ihmaline neden olmuştur.

Bibliyografya

a) Arşiv Belgeleri

CB, No. 7083.

TTD EVKAF 584.40.

VGMA. Defter No. 608/1, s. 148.

b) Kitaplar

Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I-II, (çev. Tahsin Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

-----, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

Kerimüddin Mahmud-ı Aksarayî, *Müsameretü'l- Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

Mehmet Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, (haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli), Selçuklu Belediyesi Kültür Yay., Konya 2010.

ARABACI Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya 1998.

BAYKARA Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004.

EMİNOĞLU Mehmet Emin, *Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 1999.

ERDEMİR Yaşar, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya 2009.

GÖLPINARLI Abdülbaki, *Mevlana Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999.

HUART Clement, *Konia, La ville des dervishes tourneurs, souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1897.

KINNEIR John Mac Donald, *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*, London 1818.

KONYALI İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya 2007.

KURAN Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969.

ODABAŞI Zehra, "Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği", (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2012.

ÖGEL Bahaeddin, *Türk Mitolojisi II*, Ankara 1998.

ÖNDER Mehmet, "Konya'da Bir Selçuklu Şaheseri Karatay Medresesi", *Kaynaklar*, I, İstanbul 1983.

ÖNEY Gönül, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara 1988.

SOYMAN Faik-İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944.

SÖZEN Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri-Açık Medreseler*, I, İstanbul 1970.

-----, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, II, İstanbul 1972.

TEXIER Charles, *Description de l'Asie-Mineure*, Paris 1849; Friedrich Sarre, *Konia, Seldschukische Baudenkmäler*, Berlin 1921.

ÜLKEN Hilmi Ziya, *İslam Düşüncesi*, İstanbul 1995.

c) Makaleler

AKOK Mahmut, "Konya Karatay Medresesi Röleve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S.

- 18/2, Ankara 1970, s. 5-28.
- ALTUĞ Uğur, "Sadreddin Konevi Kütüphanesindeki Kitaplar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/43 (2016), s. 565-573.
- BAYRAM Sadi, Hamdi Karabacak, "Sahib Ata Fahrüddin Ali'nin Konya İmareti ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 13 (1981), s. 31-69.
- BERKİ Ali Himmet, "Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi", *VD*, S. 7 (2006), s. 13-17.
- CANTAY T., "Konya Karatay Medresesinin İnşa Tarihi ve Kapısının Mimari Kuruluşu", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. 6, Ankara 1987, s. 25-30.
- CHITTICK William C., "The Circle of Spiritual Ascent According to Al-Qunawi", *Neoplatonism and Islamic Thought*, Edt. Parwiz Morewedge, New York 1992, s. 185-186.
- ERDOĞAN Hamdizade Abdulkadir, "Al'aeddin Cami-i Şerifi ve Karatay Medresesi", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, S. 33 (1915), s. 532-534.
- HUART Clement, "Epigraphie arabe d'Asie mineure", *Revue Semitique d'epigraphie et d'histoire Ancienne*, S. 3 (1895), s. 73-371.
- , "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Bilim", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, I, (ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 401- 412.
- MAKDİSİ, George, *The Rise of Colleges*, Edinburgh 1981.
- MEINECKE M., "Tus'lu Mimar Osman oğlu Mehmed oğlu Mehmed ve Konya'da 13. Yüzyılda Bir Çini Atölyesi", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S. 11(1968), Ankara 1969, s. 81-93.
- MÜLAYİM Selçuk "Konya Karatay Medresesi'nin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 11 (1982), s. 111-121.
- ODABAŞI Zehra, "Türkiye Selçukluları'ndan Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemaliye) Medresesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 44, Ankara 2015, s. 95-105.
- PEKER A. U., "Anadolu Selçuklu Mimarisi İkonografisi Yazımına Doğru", *Selçuk Üniversitesi VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (Konya 30 Nisan-2 Mayıs 1998) Bildirileri*, Konya 1998, s. 288-299.
- SARRE Friedrich, "Konya Selçuklu Abideleri", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, Konya Özel Sayısı, Konya 1999, s. 97-144.
- TUNCER O. Cezmi, "Birkaç Selçuklu Taçkapısında Geometrik Araştırma", *Vakıflar Dergisi*, S. 16, Ankara 1982, s. 61-76.
- TURAN Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, 42 (1947), s. 187-200.
- , "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45 (1948), s. 17-160.
- WOLPER Ethel Sara, "Understanding the Public Face of Piety:Philanthropy and Architecture in Late Seljuk Anatolia", *Mésogeios*, S. 25-26 (2005), s. 311-336.
- YİNANÇ Refet, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, XV (1982), s. 5-22.
- ZARNUJİ Borhan al-Din, *Ta'lim al-Muteellim:Tarik et-Te'ellüm: Instruction of the Student: The Method of Learning*, çev. G.E. von Grunebaum, Theodora Abel, New York 1947.